

Sikavimaske lila/Direktive pala utilizacia Minoritetonge čhibengo ande Media

Oktobri 2003-to berš

Sikavimaske lila/Direktive pala utilizacia Minoritetengo čhibengo ande Media

Oktobri 2003-to berš

Maj šukares kamas tumendar te keren kopia pala svako informacia andar kadi
pustik/knjiška;

ISBN - 10: 90-7598908-3

ISBN - 13: 978-90-75989-08-3

Pala maj but informacie šaj akharen:

Ofiso pala baro komesariato Nazionale Minoritetonge

Prinsessegracht 22

2514 AP The Hague

Tel: +31 (0)70 312 5555

Fax: +31 (0)70 346 5213

E-mail: hcnm@hcnm.org

www.osce-hcnm.org

AVGO VORBA/INTRODUKCIA

Ando dokumento(lil) savo si kerdino ando foro Helsinki po 1992-to berš, Organizacia pala Sekuritato thaj Ko-operacia ande Europa (OSCE) kerda than (pozicia) pala Baro Komesari Nacionale Minoritetonge (maj dur ando teksto HCNM) te avel sar “jekh instrumento po drom te opril pes/kerel pes, prevencia katar o konflikto pe so maj sigutno levelo/nivo”. Sa kava si kerdino sar reackia pala maripe ande phurani Jugoslavia so kerda dar kaj gasavo bibaxtalipe šaj kerel pes vi pe varesave aver thana ande Europa, pal majbut ande thema save si akana ande tranzicia po drom te astaren demokratia. Sa kava šaj phagavel patja maškar manuša, prosperiteto sar si vi phendino ande Konvencia pala Nevi Europa savi si kerdini ando foro Pariz po kidipe šerutne Themenge governengo ando Novembri 1990-to berš

Angluno Baro Komesari rajo, Mr. Max van der Stoel, lia te kerel piri buti po 1-to januaro 1993-to berš. Sar sasa les bari ekspirianca (but džangla) vaš odi kaj sasa: membro e parlamentosko,ministro pala avrutne butja ande Nederlandia,sajekutno delegato/reprezentanto Jekhethaneske Naciengo (UN), but beršengo advokato pala manušikane hakaja, o raj van der Stoel lia sama pala but pharipa maškar minoriteta thaj Themeske barederipa save, sar vov gindisarda, šaj vazdena pes maj opre(te eskalirin). Po 1-to Juli 2001-to berš,vov avilo po than e rajosko Rolf Ekeusesko, savo kerda buti pe konferencia pala Sekuritato thaj Ko-operacia ande Europa (CSCE) ande vrama kana sasa post-komunistikani tranzicia thaj sasa but pindžardo sar manuš savo kerda kontrola pala puške (arms), majbut sar Egzekutivo Šerutno Jekhethaneske Naciengo Speciale Komisiako pala Irak (UNSCOM). Vov gothe sasa šerutno pala inspektora maškar 1991-to thaj 1997-to berš. Godjaver thaj bare diplomatiasa o HCNM kerda buti ande but thema sar Albania, Croatia, Estonia, Grecia, Hungaria, Kazakstan, Kyrgyzstan, Latvia, phurane Jugoslaviaki Republika Makedonia, Moldova, Romania, Serbia thaj Montenegro, Slovakia thaj Ukraina. Majbari buti savi von kerde ande kadale thema sasa ande relacia e situaciassa kana si e manuša nacionalo minoriteto vaj etnikani grupa si majoriteto ando jekh them pal minoriteto ando aver them so majdur šaj kerel konflikto/čikamipe maškar kadala duj thema. Majpalal šaj phenel pes kaj gasave čikamipa/konfliktura kerde Europaki historia.

Po drom te žutil pes nationale minoriteturenge, o HCNM phagavel problemura sar jekh indepedanto (naj ni pe jekh rig) thaj ko-operativo aktori. O HCNM naj mehanizmo pala super-vizia vaj vov kerel buti ande relacia maškarthemutne standardurenca, save svako them lia sar principura save trubul te astarel. Ande relacia kadalesa but si vasno te akarel pes pe dokumentura save somnisarde sa OSCE thema pal specialo kodola andar 1990-to berš, andar Kopenhagen Dokumento kotar i Konferencija pe Manušikani Dimenzija kote so ande e kotor IV, dela detalno standartorelitirime pe nacionalno

minoritetija. Sa OSCE Thema musaj te len sama pe Jekhethaneske Nacienge obligacie ande relacia pala manuškane čačipa, sar vi minoritetonge čačipa (hakaja), thaj maj baro majoriteto OSCE themengo musaj te lel sama pe standardura Europake Konziloske.

Sar o HCNM kerda bare aktivitetura ande majpalutne deš berša vov dikhla varesave phučipa (issue) save sajekh vazden pes opre ande but thema kaj vov kerda buti. Maškar kadale phučipa si vi: phučipe pala mineritetongi edukacia sar vi utilizacia minoritetonge čhibengo, vaš odi kaj si e čhib but vasno po drom te arakhel pes thaj te buxljarel pes identiteto e manušengo, save si nacionale minoritetura. Trito phučipe savo sajekh vazdel pes opre si phučipe pala forma savi trubul te astarel pes po drom te kerel pes efektivo participacia nacionale minoritetongi ande themenge governura. Areslimasa te astarel pes lačo drom pala relevante minoritetonge hakaja (čačipa) ando fremo OSCE-oske terenosko (butjako), o HCNM kamla te kerel pes jekh fondacia pala Maškar-Etnikane Relacie sar jekh na-governoski organizacia savi si vi kerdini po 1993-to berš, sar organizacia savi trubul te indjarel majdur speciale aktivitetura save trubun te žutin o HCNM te khetanil trin grupe ande sasti luma, pindžarde experturenca save trubusarde te keren elaboracia ande trin avrčhande rekomandacijake grupe: **Rekomandacie ande relacia pala Edukaciake čačipa (hakaja) save si kerdine ando foro Hag (1996-to berš); Rekomandacija ande relacia lingvistikane čačipence Nacionale Minoritetonge (1998-to berš); thaj Lund rekomandacie pala Efektivo lethanipe (participacia) nacionale minoritetongo ando Publiko Dživdipe (1999-to berš).** Kadale rekomandacie žutisarde sajekh sar referanca pala politika-thaj keripe zakonengo ande but thema. kadale rekomandacie šaj arakhen pes (pe but čhiba) bi lovengo katar ofiso HCNM-esko (godo si jekh drom) vaj šaj astaren/arakhen pes perdal internet pe: www.osce.org/hcnm/documents.html?lsi=true&limit=10&grp=45.

Jekh aver phučipe savo sasa interesante pala HCNM si utilizacia minoritetonge čhibengo ande media. Numero kotar e thema crdije anglal te keren limito pe gasave prkatike, trujal e leipe andre e legislacije deindoj regulacije pe kvote vashe e terminora pe konkretno chib (tipno kotar e madzoriteta, thaj sakana prepindzarde pe “oficijalno” vaj “Themeski” chib) praktika savi so si kerela negativne reakcije ande e but thema e minoritetenge thaj vi ande e sikavibe/pe mediumenge shaipena si efektivo restriktirime.

Ande e marto 2001-to berš OSCE Kidipe savo vakarda pala trubulipe te vazden pes opre e media pala nacionale minoritetura sikada kaj but thema khamen te vazden opre thaj te phagaven kava problemo. Majpalal, ande godo čhon, ande Permanento Konzilo, varesave delegacie kamle te o HCNM thaj OSCE reprezentantura pala Sloboda ande Media vazden opre kava problemo khetane averenca. Po drom te žutil pes kadi akcia, o HCNM anda deciziji te keren pes duj paralele thaj komplementare

procesura save ka len sama pe čhib sar maj vasio subjekto pala komunikacia ande media.

Po drom te phagavel pes kava problemo o HCNM kerda decizji te teljarel(startuil) duj procesura kasko areslipe sasa te dikhel sar šaj utilizil pes i čhib ande media. Jekto proceso sasa anketa (survey) e themengi thaj lenge praksaki ande OSCE regiono po drom te dikhen pes fundonde faktura (ande relacia pala e legislatia, principalo regulacia thaj kritikani juresprudencia) gindosa pala regulacia minoritetonge čhibengo ande media. E anketa (rodipe) sasa kerdini mangipasa Bare Komesarosko, savo kamla katar o Programo pala Komparative Mediake Zakonura thaj Politika kasko bešimasko than si ando Centro pala Socio-Legale Studie, Wolfson College, Oxford Univerzitetu, thaj Instituto pala Informativo Zakono, Amsterdam Univerzitetu. Rezultatura kadale studiako šaj arakhen pes pe: <http://www.ivr.nl/staff/mcgonagle.html>. Ande dujto, aver numaj but pašo proceso, o HCNM (ande ko-operacia OSCE Ofisosa pala Sloboda ande Media), aver maškarmutne organizacienca, kerda buti ande relacia procesosa pala analiza(dikhipe) varesave paragrafurengo save šaj žutin pala utilizacia e čhibenmgi ande media. Angluno kidipe eksperturengo, pe savo sesa reprezentantura maškarmutne organizaciengo sar vi indepedante manušenca, na-governoske aktivisturenca, pe savo kerda pes specialo ekspertiza pala opre sikadino phučipe, kerda o HCNM po marto 2002-to berš. Dujto eksperturengo khidipe sasa kerdino ando Juni 2003-to berš, thaj pe kava khidipe sasa kerdini e diskusia pala varesave šerutne droma sar šaj te utilizin pes Minoritetonge čhiba ande Media. Pe baza kadale butjaki, indepedante ekspertura (sikavne manuša) po 2003-to berš khetane vazde opre jekh šerutno lil.

Indepedante ekspertura sesa:

rajni. Julia Apostle (Kanada), Legalo Oficiri, Artiklo 19, Anglia; Dr. Elena Chernyavska (Ukraina), Šerutni ando CEE Projekto, MADP, Europako Instituto pala Media, Germania; rajni María Amor Martín Estébanez (Espania), Rodari (Researcher) thaj Konsultanto, Centro pala Socio Legale Studie Oxford Univerzitetu, Anglia; Profesori Karol Jakubowicz (Polandia), Experto, Nacionalo Polandiako Mediako Konzilo; rajo. Mark Lattimer (Anglia), Direktori, Maškarmutni Minoritetongki Čačimaski Grupa, Anglia; rajo Tarlach McGonagle (Irelandia), Rodari (Researcher/Editor), Instituto pala Informaciako Zakono (IViR), Univerzitetu andar Amsterdam, Nederlandia; Profesori Tom Moring (Finlandia), Švedikani škola pala Sociologia, Helsinki Univerzitetu, Finlandia; Profesori Monroe Price (Amerika), Cardozo Škola pala Zakono, New York, thaj Co-Direktori, Programo pala Komparativo

Mediako Zakono thaj Politika, Centro pala Socio-Legale Studie/Sikavipa, Oxford Univerzitetu, Anglia.

Po khidipe savo sasa kerdino (vi po jekto, vi po dujto) but žutisarde: Sekretariato Europake Konzilosko; Legalo Serviso Europake Komisiako; ofiso Konzilosko Baltikane Themengo Komesari pala Demokratikane Buhljaripe/Development; OSCE ofiso pala Sloboda ande Media.

Vazda pes opre kaj e minoritetonge čačimaske standardura save akana dživdinen (egzistirin) si kotor manuškane čačipengo, thaj maj anglal e sikavne manuša (expertura) phende kaj e thema trubun te den plo muklipe thaj te len sa e manuškane čačimaske obligacie sar: sloboda katar diskriminacia. Majdur si vazdino opre kaj si but vasno, ande relacia pala manuškane čačipa, sasto thaj slobodo buhljaripe individuale manušeske personalitetosko ande egalitetoske kondicie. Majdur si vazdino opre kaj o civilo societato trubul te avel phutardino thaj te kerel integracia sa e manušengo, sar vi kodolengo save si nacionale minoriteta. Sar si areslipe (goal) lače thaj demokratikane governongo te žutin, po drom te svako manuš astarel piro interesu, vazdino si opre kaj sa e governura trubun te den so majbut šaipa svakone manušeske, sar vi kodolenge save si nacionale minoriteta te astaren media sar vi te participirin/len than kade kaj ka astaren varesavi informacia pe lengi dajaki čhib. Kava si majdur ande relacia principosa pala pluralizmo, tolerancia thaj slobodo gindipe so si šerutne kondicie pala sloboda, putardo thaj demokratikano societato.¹

E šerutne lila/Direktive sar kodola andar forura Hague, Oslo, athaj Lund Rekomodacie trubun te den zor thaj te den majbaro šaipe te kerel pes adoptacia katar Thema pala aktivitetura save trubun te lokharen pharipa ande relacia nacionale minoriteturenca sar vi te žutin te kerel pes prevencia pala HCNM areslipa. Kadi HCNM ekspirianca si po jekh drom maškarmutne standardurenca kasko areslipe si te kerel integracia majbuhle societatosko sar vi te phagavel varesave difference. Kava majanglal phendino vazdel opre socialo kohezija/jekhipe.

Po drom te dikhel pes sar čače žutin e čačipa save akana egzistirin (save akana dživdinen), kava šeruteno sikavimasko lil/direktiva khamel te sikavel o drom pala buhljaripe e politikako thaj zakonesko savo čače respektuil maškarmutne standardura thaj kade te kerel pes balanso, sar vi te astaren pes e trubulipa thaj interesura saste populaciako, specialo e manušengo save si minoriteta ande relacia

¹ Dikh sar egzemplo/misal, *Handyside mamuj Anglia, krisipe Europake Krisosko pala Manušikane Čačipa katar 7-to Decembri 1976-to berš*, Seria A. No. 24, paragrafo. 49. Dikh vi preambula katar 1990 Dokumento/lil katar Kopenhagen Kidipe ande savo OSCE Thema sikade piro kamipe pala idealura katar demokratia thaj pluralizmo.

čhibasa. E sugestie save si ramosardine (lekhardine) ande kava šerutno lil kerdine si kade te e thema šaj pheren pire obligacia respektosa pala lingvistikane minoritetura.

E šerutne Sikavimaske Lila/Direktive trubun te aven ginadine thaj implementuime ande relacia tehnologikane buhljaripenca/nevipenca ande adivesutne media šaipenca te utilizin pes but čhiba. Vaso rola slobode marketosko si šaipe pala šukar diverzitetu (averčhandipe) thaj indepedante (save si slobode, či keren buti pala o them) media, so si ramosardino ande Sikavimasko Lil (Direktiva), so del šaipe te keren pes obligacie ande relacia minoritetoske čhibengo, save utilizin pes vaj maškar publike vaj maškar private media.

E Sikavimaske Lila (Direktive) si pharadine ande štar grupe. Sa e Sikavimaske Lila(Direktive) trubun te aven hatjardine ande relacia Šerutne/Generale Principonenca ando Kotor I. Ande Kotor II, trubulipe e Themengo te buhljaren politika thaj zakono si kerdino thaj direktiva ande relacia kadalesa si dindi. Varesave parametrura pala limitura e regulaciaki si kerdine. Ande maj paluni sekcija, baro numbri avere šaipengo si dinde pala promocia (sikavipe) minoritetonge čhibengo. Majuži eksplanacia pala svako turvinjipe(rekomandacija) si dindi ande Eksplanaciaki Nota thaj gothe si sikadine relevante maškarthemutne standardura.

Gindis kaj e Sikavimaske Lila(Direktive) ka aven ginadine, utilizime thaj kaj ka aven baro žutipe.

SIKAVIMASKO LIL PALA UTILIZACIA MINORITETONGE ĈHIBENGO ANDE MEDIA

I. ŜERUTNE/GENERALE PRINCIPURA

1) Sloboda pala Ekspresia/slobodo gindipe(vakaripe)

Sloboda pala ekspresia svakone manuŝeski, sar vi manuŝengi save si nacionale minoriteta trubun te hatjaren pes vi sar ĉaĉipe/hakaj po astaripe, rodipe e informaciengo thaj idejengo pe ĉhib thaj pe media save o manuŝ khamel bi varekaske tradimasko te o manuŝ alosarel vareso so ĉi khamel.

Kadale slobode ŝaj aven subjekto pala varesavo limito/opripe numaj ande relacia maŝkarthemutne zakonosa.

2) Kulturako thaj Ĉhibako(lingvistikano) averĉhandipe(diverzitet)

E thema trubun te den garancia pala alosarimaski sloboda (freedom of choice) kade kaj ka keren trujalipe ande savo svako ideja thaj informacia ŝaj kerel pes thaj ŝaj aŝunel pes svako ĉhib.

3) Protekcia e Identitetoski (manuŝipaski)

Sa e manuŝen, sar vi kodolen save si nacionale minoriteta, si ĉaĉipe te arakhen thaj te buhljaren lengo identiteto, vi kade kaj ka utilizin pli ĉhib thaj vi kade kaj ka avel len lenge media.

4) Egaliteto thaj Na-Diskriminacia

Sa e manuŝen, sar vi kodolen save si nacionale minoriteta si ĉaĉipe te astaren sloboda pala ekspresia (slobodo vakaripe) thaj te arakhen sar vi te buhljaren plo identiteto perdal media. Sa e manuŝen trubun te aven jekh-sar-aver (egalutne) kondicie bi diskriminaciako. E thema trubun te keren uže thaj speciale aktiviteta, kaj kodo trubul, po drom te džanen kaj e manuŝen save si nacionale minoriteta si efektivo jekh-sar-averipe (egaliteto). Thaj e thema trubun te len sama pala egaliteto ande relacia e ĉhibasa ande media.

II. POLITIKA

- 5) E Thema trubun te buhljaren politika po drom te phagaven problemo pala utilizacia minoritetonge čhibengo ande media. Kadi politika trubul te avel ande relacia trubulipasa e manušengi save si nacionale minoritetura thaj save kamen te arken thaj te buhljaren plo identiteto.

Po drom te buhljarel pes gasavi politika e manuša save si nacionale minoritetura trubun te len efektivo participacia, trubun te aven phučline so, thaj sar von gindin kaj trubul te kerel pes e politika sar vi te aven reprezentuime ande relevante institucie thaj organura.

- 6) Indepedante organura trubun te aven responsabile pala implementacia thaj vazdipe opre Themeske politikako. Gasave organura trubun te aven kerdine thaj trubun te keren buti kade te svako šaj džanel so thaj sar keren.
- 7) Themeski politika trubul te žutil e media save si publike servisura thaj save den baro numbri informatikane, edukaciake, kulturake programurengo. Gasave programura astaren trubulipa e manušengi save si nacionale minoritetura. E Thema trubun te arakhen thaj, kaj godu trubul, te keren finansienge, tehnikane thaj aver kondicie pala publike servisura.
- 8) Themeski politika trubul te del zor vaš keripe thaj arakhipe e mediengo pala e manuša save si nacionale minoritetura.

III. REGULACIA

- 9) **Regulaciongo leibe Andre**

E thema šaj keren regulacia pala keripe e mediengo po drom te protektuin thaj te keren promocia slobodako pala gindipe, vakaripe, kulturako thaj čhibako(lingvistikano) averčhandipe/diverzitetu, pala arakhipe thaj buhljaripe kulturake identitetosko, thaj pala respekto e čačipengo vaj reputaciako averengo. Gasavi regulacia, khetane dinipasa e licencako, trubul te avel kerdini ande relacia e zakonosa, trubul te avel ande relacia čačikane thaj patjivale kriteriumonencia thaj či trubul te avel lako areslipe te kerel restrikcija pala media save keren pire programura pe minoritetonge čhiba.

10) **Promocia e čhibaki**

Po drom te dikhel pes sar te utilizil pes e čhib ande media, e Thema šaj keren promocia pala utilizacia selektuime čhibengi. Aktivitutura pala promocia jekh vaj maj but čhibengi či tromal te harnjarel utilizacia avere čhibengi. E Thema či trubun te oprin (keren prohibicia) pala utilizacia avere čhibengi. Aktivitutura pala promocia avere čhibengi ande media či trubul te phagavel čaćipa/hakaja e manušengi save si nationale minoritutura.

11) **Proporcionaliteto e Regulaciako**

Svako regulacia, si voj preskriptivo vaj proskriptivo, trubul te astarel fundo areslipe thaj trubul te džal po drom te astarel kava areslipe. Po drom te astaren pes kadala areslipe e faktora sar media sar vi socialo trujalipe musaj te aven phučline. Kadale faktora intjaren ande peste:

- **Natura thaj golura e aktiviteturengi**, khetane šaipasa pala lethanipe ande relacia kvalitetosa keripaske programurengo, po drom te arakhel pes thaj te sikavel pes sloboda pala vakaripe (ekspresia), kulturako thaj čhibako (lingvistikano) avrečhandipe (diverziteteto), thaj arakhipe sar vi buhljaripe kulturake identitetosko.
- **Politikano, socialo thaj religiako akanutno konteksto**, khetane kulturake thaj čhibake averčhandipasko (diverzitetosko), strukturako e governosko, thaj regionale karakteristikengo.
- **Numbri, butipe, geografikano barvalipe, karakteri, funkcie thaj čhiba ande medienge servisura** – vaj te si von publike, private, averthemeske-pe sa levelura (nationale, regionale thaj thanenge/lokale). Love save trubun te den e manuša pala varesave servisura, tehnikane šaipa pala astaripe e kvantitetosko sar vi kvaliteteto e mediengo.
- **Čaćipa/Hakaja, trubulipa, kamipe e manušengo save ašunen e media**, sode/keci si lengo numbri sar vi geografikani koncentracia, pe svako levelo (nacionalo, regionalo thaj lokalno).

12) **Ričhibarimaske/translaciake restrikcije**

Vakaripe pe media pe minoritetonge čhiba či trubul te avel subjekto pala varesave speciale kamipa ande relacia translaciasa (ričhibarimasa), či trubul te rodel pes pala-sinhron vaj telal/sub titulo.

13) **Ašundipe e mediengo perdal granice**

Slobodo astaripe/recepcie e mediengi andar aver thema, vaj direkto vaj kade kaj ka kerel pes retransmisia či trubul te opril pes (te kerel pes prohibicia) pe baza e čhibaki.

Ašundipe e mediengo andar aver thema save keren piro programo pe minoritetonge čhiba či trubul te hatjarel pes katar o them sar lokharipe te vov či kerel ple obligacie. Vi kava them trubul te del zor te keren pes media pe minoritetonge čhiba.

IV. PROMOCIA MINORITETONGE ČHIBENGO

14) **Themesko Žutipe**

O them trubul te žutil thaj te kade keren pes media pe minoritetonge čhiba. Kava šaj kerel pes perdal paragrafura ano zakono vaj kade kaj ka kerel pes kapaciteto po drom te keren pes media pe minoritetonge čhiba.

15) **Aksesu/astaripe pala media**

E Thema trubun te den piro žutipe te e minoritetonge čhiba ašunen pes perdal e media, kade kaj ka keren alokacia pala frekvencie, kade kaj ka žutil e manušen save putaren gasave media, kade kaj ka žutin te kerel pes o programo. Ande relacia kadalesa trubul te lel pes sama po numbri e manušengo save si nacionale minoritetura, trubun te len sama thaj te dikhen kaj si e manuša save si minoritetura sar vi te dikhen so si lenge trubulipa (needs) thaj interesura.

Ašundipe mediengo pe minoritetonge čhiba po regionalo thaj lokalo(thanesko) levelo či trubul te hatjarel pes katar o them sar šaipe te mudarel pes minoritetonge čhibenge media po nacionalo levelo.

A. FREKVENCIE

- Kana astaren frekvencie, e Thema trubun te den kodole frekvencie pala media save keren plo sasto proramo vaj kotor pe minoritetonge čhib.
- E Thema trubun te dikhen sar te den “putarde kanalura” – sar misal/egzemplo programo pala transmisia e kapacitaturengi, savo utilizil egalutni frekvencia, thaj savi si parudini pe but lingvistikane grupe ando fremo kodole servisosko-kaj si tehnikane limitura po numbri e frekvenciengo save šaj astaren pes, trubul te del pes šaipe e minoritetonge saven si problemo te džan majdur ple korko-servisonenca.

B. BRODKASTERA

- E Thema trubun te keren jekh kondicengo lil ande savo užes ka dikhen pes vi e paragrafura pala keripe e programosko pe minoritetongo čhib.
- E theme trubun te dikhen vi sar te keren lokhe (žutimaske) kondicie po drom te den zor e private mediengo save kamen te keren programura pe minoritetonge čhib. Kava šaj kerel pes perdal alokacia e licencengi. E thema šaj vi muken e media (brodkastera) pe rig katar legislacia vaj šaj te keren specialo režimo thaj kade te del len sloboda katar varesave administrative pharipa.
- Kaj naj kerdine media pe minoritetonge čhib e thema trubun te žutin te von vazden pes opre thaj te keren pes.

C. KERIPE E PROGRAMOSKO

E Thema trubun te dikhen kaj vrama e programoski savi kerel pes pe minoritetonge čhib si ande relacia minoritetonge trubulimasa, koncentraciasa nationale minoriteta (sode ande kodi regia vaj them, bešen manuša save si nationale minoriteta save ašunen kava programo). Trubul te lel pes sama vi so si majcerra/minimum vramako periodio ande savo trubun te keren pes programura pe minoritetonge čhib. Kava areslipe šaj kerel pes perdal dinipe e licencengo thaj perdal stipulacia periodosko pala media pe minoritetonge čhib.

16) **Publiko žutipe/dinipe e lovengo**

E Thema trubun te dikhen sar te žutin te den love pala media save keren priro programo pe minoritetonge čhiba. Kava šaj kerel pes perdal direkte grantura, perdal dinipe lokharimasko kana trubun te pokinen pes e takse sar vi perdal dinipe lokharimasko pala varesave pokinipa save trubun te den pes e themeske vaj maj lokho dinipe e licencengo. Po drom te kerel pes so maj lačno efektivno egaliteto(jekh-sar-averipe),e minoritetonge media save keren buti ande cikne komunitetura/gava kaj bešen e minoritetura šaj roden žutipe savo si disproporcionalo.

E Theme trubun te den zor vi perdal paragrafura save ka vakaren pala lovengo žutipe. Pe aver rig trubul so maj but te žtuil pes po drom te kerel pes produkcia thaj distribucia audio thaj audio vizuale butjako pe minoritetonge čhiba.

17) **Keripe Kapacitaturengo (Capacity Building)**

E Thema trubujn te žutin po drom te keren pes e kapacitetura pala keripe minoritetonge mediengo. Kava šaj kerel pes perdal tehnikano žutipe(te del pes e tehnika gasave medienge) vaj te kerel pes distribucia produkturengo save si kerdine pe minoritetonge čhiba vi ande kodo them vi ande aver thema. Maj dur trubul te del pes žutipe pala keripe minoritetonge čhibenge programurengo save maj palal šaj sikaven pes vi ande aver thema. Thaj maj palal e Thema trubun te keren treningura thaj edukacia pala manuša save ka keren buti ande gasave media.

SIKAVIMASKE LILESKE EXPLANACIAKE NOTE PALA UTILIZACIA (LINIPE) MINORITETONGE ĈHIBENGO ANDE MEDIA

Explanaciake note den cikno redikhipe (overview) pala principura maŝkarthemutne standardurengo, so si ŝerutni idea Sikavimaske Lilesko savo si kerdino.

I. GENERALE (ŜERUTNE) PRINCIPURA

- 1) **Ĉaĉipe/hakaj pe vakeribe** si fundo maŝkarthemutne manuŝikane ĉaĉimaske arakhipasko (protekciako). Kava opre phendino, intjarel ande peste ĉaĉipe pala astaripe thaj biĉhalipe e informaciengo sar vi idejengo svakonestar bi kerimaske problemosko katar publiko barederipe sar vi bi granicengo. Kava si sikadino ando artiklo 19 katar 1948 Manuŝikane Ĉaĉimaski Univerzalo Deklaracia (UDHR), Artiklo 19, 1966 Maŝkarthemutne Konvenciako pala Civile thaj Politikane Ĉaĉipa (ICCPR), thaj Artiklo 10 katar 1950 Europaki Konvencia pala Protekcia (arakhipe) Manuŝikane Ĉaĉimaske Ŝerutne (Fundamentale) Slobodengo (ECHR). Sar egzemplo, paragrafura 2 thaj 3 Artiklosko 19 katar ICCPR phenen:
 2. Svakones si ĉaĉipe pala sloboda e ekspresiaki; akava ĉaĉipe trubul te intjarel ande peste sloboda pala rodipe, astaripe thaj biĉhalipe e informaciengo sar vi idejengo thaj kate ĉi troman te aven varesave opripa(limitura). Kava opre phendino ŝaj kerel pes vaj vakarimasa, ramosarimasa/lekharimasa, sar arto vaj perdal varesavo aver media, sar o manuŝ alosarel.
 3. Utilizacia e ĉaĉipengo save si sikadine ando paragrafo 2 kadale artiklosko indjarel pesa vi varesave, speciale responsabilitetura. Vaŝ odi ŝaj avel subjekto pala varesave restrikie, save ŝaj vazden pes opre numaj sar si godo phendino ando zakono thaj te godo trubul:
 - (a) Pala pakiv/respekto e ĉaĉipengo thaj pala reputacia averengi;
 - (b) Pala protekcia nationale sekuritosko, publike sastipasko thaj moralosko.

Jekhetaneske Naciengo Manušikane Čačimasko Komiteto, po drom te losarel sar kerel pes implementacia ICCPR-esko užes sikada ande pire Generale/Šerutne Komentara 10 (1983) kaj čačipe pala sloboda e ekspresiaki savi si sikadini ando Artiklo 19 intjarel na numaj sloboda pala rodipe thaj astaripe e informaciengo sar vi idejengo vaj vi te kava kerel ande svako mediumo. Ande relacia pala ECHR, Manušikane Čačimasko Europako Krisi ande kazura *Oberschlick v. Austria* (krisipe katar 22-to Maj 1991-to berš, Seria A, Numbri. 204, para. 57) thaj *Autronic AG v. Switzerland* (krisipe katar 22-to Maj 1990-to berš, Seria A, Numbri. 178, para. 47) phenda kaj Artiklo 10 arakhel (protektuil) na numaj substanca e idejaki thaj informaciaki savi si sikadini vaj vi e forma ande save si von phendine. Ando fremo CSCE/OSCE-sko, o 1990 palik e Kopenhagesko kedipe pe Maunshengi Dimenzija (Dokumento katar Kopenhagen Dokumento, paragrafo 9.1) thaj 1991 Dokumento katar Cracow Simpozium pala Kulturako Palutnipe CSCE Themengo (Cracow Dokumento, para. 6.1) vakarel palpale pala ekspresiaki sloboda. Ande relacia Copenhagen Dokumentosa, manušen, save si nacionale minoritetura, si čačipe te utilizin piri dajaki čhib vi privato vi publiko (paragrafo 32.1) sar vi čačipe pe difuzia/buxljaripe thaj parudipe informaciengo pe lengi dajaki čhib(paragrafo 32.5).

Ando kazo *Handyside v. United Kingdom* (krisipe katar 7-to decembri 1976-to berš, Seria A, numbri 24, paragrafo 49), o Europako Krisi pala Manušikane Čačipa/Hakaja dia interpretacia pala artiklo 10 katar ECHR: “Sloboda pala ekspresia intjarel ande peste jekh katar maj šerutne fundo/baza [demokratikani] societa, jekh katar fundavne kondicie pala anglunipe/progreso thaj buhljaripe svakone manušesko. Subjekto pala paragrafo 2 Artiklosko 10 (art.10-2), šaj utilizil pes na numaj pala ‘informacie’ vaj ‘ideje’ save si lače, šukar vaj vi kodola save si bilače, save keren problemo e Themeske vaj varesave populaciake sektoresko. Sar si vi mangipa pala pluralizmo, tolerancia vi slobodija bizi savi naj ‘demokratsko societa’. Akava phenela, mashkar e vaver bucha, kaj sako jekh, kaj sako ‘formalno’, ‘kondicija’, ‘restrikcija’ vaj ‘kazna/ penaliteto’ telal e zakono ande e akaja area musaj te ovel”.

- 2) Ando fremo Artiklosko 15(a) andar 1966 Maškarthemutne Konvenciako pala Ekonomikane, Sociale thaj Kulturake Čačipa/Hakaja (ICESCR) e Thema save si membrura pindžaren čačipe svakonese te lel than/participiril ando kulturako dživdipe. Artiklo 27 katar ICCPR protektuil čačipe e manušengo save si, *inter alia*, čhibake minoritetura te utilizin piri kultura vaj te vakaren pe piri dajaki čhib ando komuniteto avere manušenca andar piri grupa. Protekcija thaj promocia e pluralizmosko ande media, deindoj dikibe pe **kulturake thaj**

lingvistikane turlije, si vasno kotor pala sloboda e ekspresiaki. Ande relacia pala Artiklo 2 katar 2001 UNESCO-si, Univerzalo Deklaracia pala Kulturako Diverzitetu, e politike save den zor pala kulturako pluralizmo den čačipe(realiteto) pala kulturako diverzitetu. Ando Artiklo 6, e Deklaracia vazdel opre kaj o kulturako diverzitetu si garantuime, *inter alia*, ekspresiake slobodasa,mediake pluralizmosa sar vi multi-lingvalizmosa.Ando kazo *Informationsverein Lentia thaj Aver v. Austria* (krisipe savo sasa kerdino po 24-to novembri 1993-to berš, Seria A, Numbri. 276), Europako krisi pala Manušikane čačipa/hakaja vazda opre sode si vasno o pluralizmo pala ekspresiaki sloboda. Ande kodo kazo,o krisi užes phenda (ando paragrafo 38) kaj o publiko mangipe (entitlement) te astarel informacia thaj ideje saven si generalo interesu “našti astaren pes te naj baza ande principo e pluralizmosko,pal pala kava o them trubul te del garancia.Kadi observacia si but čači ande relacia ašunimasko-dikhimaske (audio-vizuale) medienca, kaske programura butivar džan pe aver media ande sasti luma.” Po egalutno drom, Artiklo 9(4) Europake Konzilosko 1994 Fremutne Konvenciako pala Protekcia/Brakhipe Nacionale Minoritetongo (Framework Convention) rodel katar e thema save si membrura te “adoptuin/keren adekvatno kerimatate shaj te kerel fascilitacija pe aksesu ande e media e manushenge so avena kotar e nacionalno minoritetija te shaj te kerel pes promocija pe tolerancija vi te del pes o kulturno prulralizmo”.

Maj dur, o Artiklo 10*bis* katar 1989 (nevljardino po 2002-to berš)Europake Konvenciako pala Perdal-Granicake televizie (ECTT) rodel katar thema save si membrura te den sa pestar po drom te arakhen(protektuin) **mediako pluralizmo**. E deklaracia pala Ekspresiaki Sloboda thaj Sloboda e Informaciengi, savi si adoptuime (lindi) katar Komiteto e Ministrengo Europake Konzilosko po 1982-to berš, ando Artiklo II(d) vazdel opre e cilura save trubun te astaren pes “egzistencia indepedante mediengi, del šaipe pala refleksia e diverzitetoski pala ideje thaj gindipa”. Thema save si OSCE membrura, ando paragrafo 6.2 katar Cracow Dokumentu, sikade palapale sode si vasno te avel baro diverzitetu ando fremo private mediengo “so majdur žutil te vazdel pes opre pluralizmo thaj sloboda pala artistikani thaj kulturaki ekspresia”.

- 3) Responsabiliteto e Themengo te arakhen (protektuin) **lingvistikane (thaj aver) identitetura** e manušengo save si nacionale minoritetura si butivar ramosardino ande baro numbri maškarmutne instrumenturengo sar vi ande jurisprudencia Europake Krisosko vaš manušikane čačipa(hakaja). Artiklo 1 katar 1992 Jekhetaneske Nacienge Deklaraciako pala čačipa e manušengo

save si nacionale vaj Etnikane minoritetura, Religiake thaj Čhibake(Lingvistikane) Minoritetura (U.N. Deklaracia pala Minoritetura) si specialo relevanto:

1. E Thema trubun te arakhen egzistencia sar vi nacionalo, etnikano, kulturako, religiako thaj lingvistikano identiteto e minoritetongo ando fremo lenge teritoriako thaj trubun te den zor te keren pes lače šaipa pala promocia kodole identitetosko.
2. E Thema trubun te adoptuin lači legislativa sar vi aver aktivitetura po drom te astaren kadale golura.

Artiklo 4(2) maj dur vazdel opre kaj “Thema trubun te keren aktivitetura po drom te keren lokhe kondicie(šaipa) save ka den žutipe e manušenje save si nacionale minoritetura te sikaven ple karakteristike sar vi te buhljaren lengi kultura, čhib, religia, tradicia thaj dumutanipe. Ande kava Artiklo phenel pes maj dur kaj kava,opre phendino, či trubul te kerel pes numaj kana si šaipe te phagavel pes o zakon, kana si sa kava opre phendino mamuj mašakarthemutne standardurenca.” Artiklo 17(a) andar 1989-to berš Jekhetaneske Nacienge Konvenciako pala Čačipa e čhavorengi mangel katar e Thema save si membrura(states Parties) te “den zor mass-medienge kade kaj ka buhljaren informacie thaj materiala” ande relacia Konvenciake edukaciake cilonar, khetane respektoske buhljarimasa pala čhavorengo korko kulturako identiteto thaj čhibako sar si vi sikadino ando Artiklo 29. E Fremutni Konvencia vazdel opre kadale paragrafura. Ande piri Preambula, Fremutni Konvencia vazdel opre kaj o pluralistikano demokratrikano societato či trubul te respektuil numaj lingvistikano identiteto svakone manuško savo si nacionalo minoriteto, vaj trubul vi te “kerel lače kondicie save den len šaipe te sikaven, arakhen thaj buhljaren kava identiteto.” Artiklo 5(1) kadale instrumentosko užes phenel kaj si obligacia e Themengi save si membrura te sikavel/promovišil kondicie save trubun e manušen save si nacionale minoritetura “te lel sama pe fundone/esenciale kotora lenge identitetosko,” sar vi lengi čhib. E OSCE Thema kamen te protektuin, *inter alia*, lingvistikano identiteto manuško save si nacionale minoritetura ande relacia 1989 Konkluziake Dokumentosko katar Vienna Kidipe 1986-1989 Konferenciako pala Sekuritato thaj Ko-operacia ande Europa (Vienna Dokumento, Principura, paragrafo. 19), Copenhagen Dokumento (paragrafo. 32 thaj 33), thaj 1991 Raporto katar CSCE Kidipe Eksperturengo pala Nacionale Minoritetura ande Geneva (Geneva Dokumento, Šero III thaj VII).

- 4) **Opripe e diskriminaciako** pe baza e, *inter alia*, čhibaki si fundo thaj majvasno principo maškarmutne manuškane čačimaske zakonosko. Maškarmutne instrumentura save oprin diskriminacia pe baza e čhibaki intjaren ande peste: UDHR (Artiklo 2); ICCPR (Artiklura 2(1) thaj 26); ICESCR (Artiklo 2(2); Jekhethaneske Naciengi Deklaracia pala Minoritetura (Artiklo 2(1); ECHR (Artiklo 14 thaj Artiklo 1 katar Protokoli 12); thaj 2000 Čarteri pala Fundamentale čačipa Europake Uniake (Artiklo 21). Maškar OSCE dokumentura, egalutne deecizja šaj arakhen pes ande 1975 Helsinki Agorimasko Dokumento (Principo VII) sar vi Vienna Dokumento (Principura, paragrafo 13.7), dži kaj o Copenhagen Dokumento opril/či del te kerel pes “save te si diskriminacija” (paragrafo. 5.9).

Principura pala na-diskriminacia intjaren ande peste obligacia te dikhen pes averčhande manuša kaski situacia si averčhandi, thaj kade šaj kerel pes **efektivno egaliteto**. Paragraflo 19 (ando fremo e Principonengo) katar Vienna Dokumento, sar misal (egzemplo), rodel katar OSCE Thema te len sama pala “sasto egaliteto” e manušengo save si nacionale minoritetura. Te si varesave difference ando tretmano thaj te kava avel na diskriminaciako tretmano, atoska musaj te avel bazirime pe objektive kriteria, te si len legitimo areslipe. Kava pricipo si vazdino opre pala diskusia katar Jekhethaneske Naciengo Manuškane Čačimasko Komiteto ande plo Generalo Komentari 18 pala na-diskriminacia (1989) thaj katar Europako Krisi pala Manuškane Čačipa/hakaja ande relacia lingvistikane čačipenca ple decizjasa ande *Belgikano Lingvistikano Kazo* (krisipe katar 23-to Juli 1968-to berš, Seria A, Numbri. 6).

Principura pala na-diskriminacia intjaren ande peste šaj-avutni utilizacia **speciale thaj konkretne aktiviteturengo** kasko areslipe si te so maj sigo astaren *de facto* egaliteto pala manuša save si nacionale minoritetura. Kava koncepto(drom) užes šaj dikhel pes ande Artiklura 1(4) thaj 2(2) katar 1965 Maškarmutni (Internacionalo) Konvencia Pala Phagavipe Svakone Formake Diskriminaciako (rasizmosko) mamuj Džuvlja(Rromnja). Ando paragrafo 31 katar Copenhagen Dokumento, OSCE Thema save si membrura lie pe peste obligacia te keren adoptacia “kaj trubul, speciale aktivitetura po drom te keren sekuritato kaj e manuša save si nacionale minoritetura šaj astaren ple manuškane čačipa thaj funadamentale slobode bi diskriminaciako thaj egalutnes anglalo o zakono”. Artiklo 4(1) kotar e U.N. Deklaraciako pe Minoritetija rodela kotar e Thema “kaj trubuj te lel kerimatar kote so rodela pes te kerel sigurno kaj e manusha so avena kotar e minoritetija shaj te len thaj te legaren peske manushikane chachipena vi e fundamentalno slobodije bizi diskriminacija thaj te ovel egaliteto angleder o zakono”. Artiklo 4(2) Fremutne

Konvenciako rodel katar Thema save si membrura te adoptuin lače aktivitetura po drom te keren promocia efektive egalitetosko pala manuša save si nacionale minoritetura, gindosa pala lenge specifikane kondicie. Artiklo 7(2) katar 1992 Europako Čarteri pala regionale vaj Minoritetonge Čhiba (Europake Čhibako Čarteri) užes sikavel kaj e aktivitetura kasko areslipe si te keren egalutni promocia minoritetonge čhibengo či trubul te hatjarel pes (te dikhel pes) sar diskriminacia.

II. POLITIKA vashe

- 5) OSCE Thema save si membrura lie pe peste obligacia **te kreirinen kondicije** te keren promocia pala lingvistikane thaj aver aspektura identitetoske e manušenge save si nacionale minoritetura, pe lengi teritoria (Copenhagen Dokumento, paragrafo 33). Fremutni Konvencia ramol/lekharel pala egalutne obligacie ando Artiklo 5(1). Ando Artiklo 9(4) Fremutne Konvenciako rodel pes katar e Thema save si membrura te adoptuin “lače aktivitetura po drom te del pes zor thaj kade te maj lokhes astaren pes e media katar e manuša save si nacionale minoritetura thaj majpalal te kade promovišil pes tolerancia sar vi kulturako pluralizmo”. Artiklo 7(1) Europake Čhibake Čarterosko rodel te e Thema save si membrura keren piri politika, legislacia sar vi praksa po, *inter alia*, “te kerel pes aktiviteto thaj kade te promovišin pes regionale thaj minoritetonge čhiba po drom te protektuin pes,” thaj “te del pes zor pala utilizacia regionale thaj minoritetonge čhibengo, ando svakodivesutno vakaripe [...] ando publiko thaj privato dživdipe”. Ando Artiklo 7(3), e Thema lie pe peste obligacia te den zor mass-medienge te promovišin “hatjaripe maškar sa čhibake (lingvistikane) grupe ando Them”. Konvencia pala Čačipa e čhavorrenge, ando Artiklo 17(d), sikavel kaj “Thema save si membrura trubun te den zor mass-medienge te von hatjaren sode si vasne lingvistikane trubulipa e čhavorrenge save si nacionale minoritetura ”.

OSCE Thema lie pe peste obligacia te keren kondicie pala manuša save si nacionale minoritetura te avel len egalutne šaipa thaj te len efektivo than ando publiko dživdipe, ekonomikane aktivitetura ando keripe lenge societatosko. (Šero IV andar Geneva Dokumento). Artiklo 15 Fremutne Konvenciako sikavel kaj “Thema save si membrura trubun te keren kondicie pala **efektivo participacia** e manušengi save si nacionale minoritetura ande kulturako, socialo thaj ekonomikano dživdipe thaj ande publike butja, specialo ande kodola butja save si ande relacia lenca”. Ando paragrafo 33 katar Copenhagen Dokumento, OSCE Thema save si membrura, lie pe peste obligacia te keren

aktivitetura save ka, *inter alia*, protektuin lingvistikano identiteto nacionale minoritetongo, sar vi te organiozuin “konsultacie, kontaktura organizacienca vaj asociacienca gasave minoritetongo, ande relacia pala keripaske-decizjenge procedure svakone Themesko”. Ando Šero III katar Geneve Dokumento/Lil, OSCE Thema pindžarde kaj lači participacia/lethanipe e manušengo save si minoritetura vaj lenge reprezentanturengo ando keripaske-decizjengo proceso vaj konsultative organura, kerel jekh vasio elemento efektive participaciako ande publike butja (public affairs). Artiklo 11(3) Europake Čarterosko pala Čhib mangel katar e Thema te len sama kaj ka interesura manušengi save vakaren pe minoritetonge čhiba aven astardine ande media sar vi ande regulatore organura.

- 6) Trubulipe **indepedante regulatore organurengo** avel katar demokratikane principura thaj lače governipasko sar vi katar maškarmutne lače prakse. Konzilo Europake Komitetosko pala Ministrengre rekomodacie/turvinjipa No. R 99(1) Themenge save si membrura pala pala Aktivitetura save ka keren promocia pala pluralizmo ande media lel sama kaj “nacionale organura responsabile pala astaripe licencengi pala private brodcastera trubun sajekh te seron pes po pluralizmo thaj pe lengi misia” (Appendix, punkto I, Regulacia pala godo kasko si o brodcasting thaj žurnala/press). Maj užes, 1998 Oslo Rekomandacija ande relacia Čhibake/Lingvistikane Čaćipengo Nacionale Minoritetongo vazdel opre ande Rekomandacija 10 kaj publike mediake organura “len sama te keripe programurengo avel indepedanto thaj kaj trubul te intjarel ande peste e manušen save si nacionale minoritetura save kade žutin te vazdel pes opre indepedanto kapaciteto”.
- 7) Ande rekomandacija No.R (96) 10 Ministrengre Komitetosko Europake Konzilosko pala Thema save si membrura ande relacia Independanciasa Publike Brodcasting Servisosa, rola te keren vi **majodori/dured te sikaven ande e medie** “sar vasio faktori pala komunikaciako pluralizmo savo šaj žutil svakonese vi pe nacionale vi pe regionale levelura, perdal paragrafura fundone programoske servisosko savo intjarel ande peste informacie, edukacia, kultura sar vi khelipe”. Rola publike brodcasting servisosko pala lačo kvaliteto e programosko thaj balanso sasa vazdino opre katar Europako krisi pala Manušikane Čaćipa ande sar egzemplo (misal), *Lentia Kaze* (paragrafo. 33). Europako Čhibako Čarteri/Dokumento užes vazdel opre ando Artiklo 11(1) kaj e brodcastera len sama “pe publiko servisoski misia“ po drom te phagavel e problemura manušengi save vakaren pe minoritetonge čhiba. O Konzilo Europake Komitetosko pala Ministrongi Rekomandacija Rec (2003) 9 e Themenge save si membrura pala Aktivitetura po drom te kerel pes promocia

Demokratikane thaj Sociale Kontribuciako Digitale Broadcasturengo sikavel kaj si e rola publike servisoske broadcasturengo ando demokratikano societato, “te žutil,te vazden pes opre politikane, legale thaj sociale strukture ando demokratikano societato, sar vi specialo respekto pala manuškane čačipa, kulturako thaj politikano pluralizmo”.

Sar phenel e Ministrengo Komiteto Europake Konzilosko “dži kaj publike servisoske broadcasteren si specialo rola te vazden opre kultura pala tolerancia thaj xatjaripe, broadcasting medien si bari zor pala keripe atmosferako ande savi na-tolerancia šaj phagavel pes” (Appendixo pala rekomandacija No. R (97) 21 pala Thema save si membrura ande relacia e medienca thaj promocio e Kulturaki pala Tolerancia, punkto 5). Ande Rekomandacija No.R (99) 14 e Themenge save si membrura pala Univerzalo Komunitetosko Serviso ande relacia Neve Komunikaciake thaj Informaciake Servisonenca, Komiteto e Ministrengo vazdel opre kaj si egalutne efektura ko-operaciake maškar publike barederipa (authorities) thaj privato sektori pala kodola save utilizin neve komunikacie thaj informaciake servisura.

- 8) Šaipe pala manuša save si nationale minoritetura te **sikaven ande e medie** pe piri čhib si garantuime Artiklosa 9(3) Fremutne Konvenciako. Artiklo 11 Europake Čhibake Čarterosko (Dokumentosko) sikavel e droma save o Them šaj kerel te realizuil gasave šaipa pala čhibake minoritetura.

III. REGULACIA

- 9) Regulacia broadcast mediengo trubul te avel **pe jekh drom generale principonenca** save si sikadine ande kava sikavimasko lil, khetane slobodasa pala ekspresia, protekciasa pala kulturako thaj lingvistikano identiteto,bi diskriminaciako. Regulacia savi hamil pes čačimasa pala sloboda e ekspresiaki si sikadini ando artiklo 19(3) katar ICCPR thaj ando Artiklo 10(2) katar ECHR, kava si vazdino opre ando kotor savo phenel kaj či trubun te keren pes restrikcie ande relacia opre sikadine thaj kava šaj phagavel pes “numaj te si kade phendino(vakardino) zakonosa,te si godo ando interesote si po jekh drom) nationale sekuritatosasa, teritoriale integritetosa, te si vasno ande relacia prevenciasa mamuj kriminalo, pala protekcia e sastipaski thaj moraloski,pala protekcia reputaciaki vaj čačipaski avere manušengo, pala protekcia garudine informaciengo”.

Ande relacia Artiklosa 10(1) katar ECHR, dinipe licencengo intjarel ande peste šaj-avutno drom pala regulacia e mediengi. O Artiklo 9(2) Fremutne Konvenciako sikavel kaj ande relacia slobodasa pala ekspresia thaj mediake aksesosa pala nationale minoritetura, e Thema save si membrura šaj roden “dinipe licencengo, bi diskriminaciako, so šaj kerel pes ande relacia objektive kriterienca pala radio thaj televizia.” Ando fremo OSCE-sko vi ande Crackow Dokumento (paragrafo 6.1) vi ande Geneva Dokumento (Šero VII), e Thema save si membrura vazde khetane opre kaj e regulacia broadcast mediengo šaj kerel pes numaj sar si sikadino ando zakono thaj ande relacia maškardhemutne standardurenca.

- 10) OSCE Thema save si membrura pindžarde hakaj (čačipe) e manušengo save si nationale minoritetura te “buhljaren, te avel len aksesu thaj te pharuven informacie pe lengi dajaki čhib” (Vienna dokumento, Ko-operacia/khetani buti po Manušikano thaj aver terenura, Manušikane kontaktura, paragrafo 45; Copenhagen Dokumento, paragrafo 32.5). Kava čačipe či trubul te avel phagardino perdal **dinipe e licencengo thaj aver regulaciako**. Europaki Komisia pala Manušikane Čačipa ande piro decizji pala muklipe/admisia ando *Kazo Verein Alternativo Lokalo Radio Bern mamuj Svicerlandia* (16-to Oktobri 1986-to berš, App. No. 10746/84), beshela o *Uchopakivalokris*, thaj pendas kaj o sistemo pala dinipe e licencengo trubul te respektuil pluralizmo, tolerancia thaj buhlo gindipe. E Komisia sikada kaj ande kava gindil pes vi pe čhib savi utilizin e broadcastera:

[...] Či dinipe e lovengo pala broadcast licenca šaj vazdel opre o problemo telal Artiko 10, ande konjukcia Artiklosa 14 Europake Konvenciako pala speciale situacie. Gasavo problemo šaj vazdel opre, sar misal/egzemplo, či-dinipe e lovengo pala licenca so si maj dur ande relacia e manušenca save bešen po jekh than thaj save našti ašunen e media pe lengi dajaki čhib.

Gindosa pe private media, Parlamento Europake Konzilosko ando paragrafo 17(vi) katar Rekomandacija 1589 (2003) ande relacia Slobodasa pala Ekspresia ande Media ande Europa trada e themen save si membrura “te phagaven restrikcije pala keripe private mediengo save keren piro programo pe minoritetonge čhiba”.

- 11) Gindosa pala **proporcionaliteto svakone regulaciako**, E Europako krisi pala Mnušikane Čačipa sajkah lia sama po Artiklo 10 katar ECHR po drom te rodel

te e broadcasting regulacia astarel legitimo golo thaj te avel proporcionalo kodole cilosar.

Ando paragrafo 32 katar *Lentia Kazo*, o Krisi sikada kaj pala astaripe e licencako trubul “te e natura e stanciaki (station) avel nacionalo, regionalo vaj lokalo levelo, musaj te aven astardine čačipa thaj trubulipa speciale manuŝengo sar vi tze astaren pes e obligacie cirdine katar maŝkarthemutne legale instrumentura”. Ando krisipe po kazo *Tele 1 Privatfernsehgesellschaft MBH mamuj. Austria* (21-to Septembri 2000-to berš, App. No. 32240/96, paragrafo. 39-40), o krisi arakhla kaj **numbri e manuŝengo sar vi sode lokhes šaj avel len aksesu** pala alternativo broadcast (sar egzemplo, perdal kabl televizija) si lače faktora te dikhen pes proporcije pala restrikcije. Ande *Verein Alternativo Cazo*, e Komisia vazda opre kaj politikani situacia – “sar kulturako thaj lingvistikano pluralizmo, balanso maŝkar averčhande regionura sar vi balanso maŝkar federalistikani politika” – šaj aven linde ando gindo ande relacia lače keripaske regulaciako.

- 12) Regulacia pala **translacia, sinhronizacia, pala-sinhronizacia thaj titlo** audiovizuale (aŝunimaske-dikhimaske) butjarimasko pe minoritetonge čhiba vaj ande minoritetonge čhiba trubun te aven sajekhutne(consistent) čačimasa pala sloboda e ekspresiaki, gindosa pala maŝkarthemutne obligacie ande relacia minoritetonge protekciasa ,sar vi promociasa pala hatjaripe, tolerancia thaj amalipe maŝkar manuša save si nacionale minoritetura thaj majoritetoski populacia e Themeski. E Regulacia či trubul te hamil pes e broadcastingosa vaj manuŝesa savo aŝunel vaj dikhel broadcastingo pe minoritetonge čhiba. Artiklo 12 Europake Čhibake Čarterosko rodel katar e Thema save si membrura te den zor pala aksesu pala buti pe regionale vaj minoritetonge čhiba kade kaj ka žutin thaj kaj ka buhljaren e translacia, sinhronizacia, post-sinhronizacia thaj titlo sar vi te trubul keripe, promocia thaj dinipe e lovengo pala translacie thaj terminologikane rodipaske (research) servisura.
- 13) O ICCPR thaj ECHR garantuin sloboda e ekspresiaki “bi-gindimasko pe granice”. **Slobodo recepcia perdal-granicake broadcastingosko** si jekh aspekto čačimasko e manuŝengo save si nacionale minoritetura te keren thaj te arakhen slobode thaj pakivale kontaktura ande aver Thema specialo kodolenca kasa si len egalutno etnikano, kulturako, lingvistikano vaj religiako identiteto vaj khetano kulturako palutnipe, sar si vi sikadino ando Artiklo 17 Fremutne Konvenciako sar vi ando paragrafo 32.4 katar Copenhagen Dokumento.

Artiklo 4 katar ECTT sikavel, kaj e Thema save si membrura trubun te “garantuin sloboda pala recepcia thaj či trubun te phagaven/keren restrikcia pala retransmisia pe lengi teritoria e programoske servisongo save peren telal ingerencia kadale Konvenciaki”. Maj dur, Artiklo 11(2) Europake Čhibake Čarterosko, dži kaj mukel regulacia, sikavel kaj “E Thema save si membrura lie pe peste obligacia te garantuin sloboda pala pala direkto recepcia pala radio thaj TV broadcasting katar aver Thema save si lenge paše pe regionale vaj minoritetonge čhib, thaj te na oprin retransmisia pala Radio thaj TV broadcastingo katar thema save si lenge paše pe gasave čhiba”.

Maj palal, principio pala perdal-granicako broadcastingo či mukel slobode e Themen katar lengi obligacia te den zor pala kherutni (ando lengo Them) produkcia so si vi sikadino ando Artiklo 9 Fremutne Konvenciako. Sar sikavel o Advetosko (Advisory) Komiteto Fremutne Konvenciako, “šaipe te sikaven pes e programura andar trujalutne Thema či peravel o trubulipe pala dinipe zorako kherutne (domestikane) temenca ande relacia nationale minoritetonenca thaj keripe programurengo pe minoritetonge čhiba” (2002-to berš, gindipe pala Albania, paragrafo 50). Maj užes, Rekomandacija 11 katar Oslo Rekomodacie savi vakarel pala Lingvistikane Čačipa nationale Minoritetongo sikavel kaj “Aksesu pala media save aven andar aver Thema či trubul te avel telal varesavi restrikcia. Gasavo aksesu či trubul te kerel džastifikacia pala ciknjaripe broadcast vramako pala minoritetura ande publikane žutime media e Themeske”.

IV. PROMOCIA MINORITETONGE ČHIBENGO

- 14) O principio kaj e Thema trubun te **žutin broadcastingo pe minoritetonge čhiba** si phandino maškarmutne instrumenturenca. Ando fremo Artiklosko 27 katar ICCPR e Thema save si membrura len pe peste obligacia te den zor pala efektivo utilizacia čačimaski e minoritetongi thaj te keren gasave lače aktivitetura po drom te protektuin čačipa e membrurengi minoritetonge grupengo te utilizin thaj te buhljaren lengi kultura thaj čhib. Jekhethaneske Naciengi (UN) Deklaracia pala Minoritetura vakerela ande e Artiklo 4(1) kaj e “Thema trubuj te len kerimatar so rodena” te keren sigurno kaj sako manush so avela kotar e nacionalno minoritetija efektivno lena thaj legarena peske manushikane hakaja. I Butikeripaskifirmaki Konvecija vakerela ando Artiklo 6(1) kaj e Thema trubun te “bi-gindimasko pala lingvistikano identiteto”, perdal, *inter alia*, media. Europake Čhibako Čarteri sikavel ando Artiklo 7(1)(c) kaj e Thema save si membrura khetane vazde opre “kaj si vasno

trubulipe pala akcia savi ka kerel promocia regionale vaj minoritetonge čhibengo po drom te del lenge sekuritato”. Ando Artiklo 10(3) katar ECTT, Thema save si membrura “lie pe peste obligacia te arakhen khetane lače instrumentura thaj procedure te žutin, bi biskriminaciako maškar broadcastera, aktivitetu thaj buhljaripe Europake Produkcijako, specialo ande thema saven si cikno ašunimasko-dikhimasko (audiovisual) kapaciteto vaj restriktivio čhibako tereno”. Maj užes, Artiklo 11(1) (a,b, thaj c) Europako Čhibjako Kotor rodel katar e Thema te keren, den zor, vaj te vazden opre radio thaj Televiziake kanalura vaj programura pe regionale vaj minoritetonge čhiba. Maj dur, Artiklo 11(1)(d) Europake Čhibake Čarterosko rodel katar e Thema save si membrura “te den zor thaj/vaj te vazden opre e produkcija thaj distribucia ašunimasko-dikhimaske butjako pe regionale thaj minoritetonge čhiba”.

Maškarthemutne instrumentura sikaven užes sode si baro trubulipe te del **vazhno kontakto pe aksesu** pe minoritetengi čhib ande e media. Fremutni Konvencija, sar egzamplo, sikavel ando Artiklo 9(4) kaj: “Ando fremo lenge legale sistemasko, e Thema trubul te len adekvatno kerimatar te shaj te keren fascilitacija pe aksesu ande e media e manushenge so si kotar e nacionalno minoritetija”. Artiklo 9(1) na dela diskriminacija mamuj e manusha so avena kotar e nacionalno minoritetija ande e mediako aksesu. O Europako Čhibjako Kotor dela obligacije sa e Themenge so si andre ande e Artiklo 12(1)(a) te “ispidel e diferntno/turlije gindipe pe aksesu ande e produkcijaki buchi [regionalno vaj minoritetengi] chib”.

- 15) Mangipe te e thema, kana den šaipe thaj aksesu pala minoritetonge media, len sama pala **numbri e manušengo, koncentracija thaj distribucia sar vi trubulipa thaj interesura** e manušengo save si nationale minoritetura, si kerdine po drom te žutin e Themenge pala implementacia efektive egalitetosko pala aksesu. Europake Čhibako Dokumentu (Charter), ando Artiklo 11(1), vazdel opre kaj e politika ande relacia e medienca trubul te avel kerdini, *inter alia*, “ande relacia situacija svakone čhibasa”. Rekomandacija 9 katar Oslo Rekomandacija ande relacia Lingvistikane Čačipasa Nationale Minoritetongo sikavel maj užes kaj vrama pala broadcasting thaj kvaliteto trubul te avel “ande relacia pala koncentracija thaj ande relacia situacija thaj trubulimasa”. Ande relacia medienca manušenge save si nationale minoritetura, Fremutni Konvencija rodel katar e Thema te muken kulturako pluralizmo thaj te keren promocia pala tolerancia (Artiklo 9(4)) sar vi te vazden opre respekto thaj hatjaripe sar vi khetanipe maškar sa e manuša (Artiklo 6(1)). Artiklo 7(1)(e) Europake Čhibake Dokumentosko vazdel opre sode si vasno te arakhel pes o linko, vi perdal media, maškar grupe save vakaren pe regionale vaj

minoritetonge čhiba thaj aver grupe ando Them, maj dur vasno si te keren pes kulturake relacie avere grupenca ando Them, save vakaren averčhande čhiba. Kava instrumento vadži vazdel opre sode si vasne e paragrafura save den šaipe kodolenge save či vakaren regionale vaj minoritetonge čhiba,save bešen ande thana kaj kadale čhiba vakaren pes,te kodole čhiba sikaven te khamen. (Artiklo 7(1)(g)). Jekh kotor katar minoritetonge čhibengo broadcastingo trubul te vazdel pes po nacionalo levelo. Kava si but vasno pala minoritetura save dživdinen pe but thana.

Subkatora A,B, thaj C kadale sekciako Sikavimaske Lilesko (Guidelines) sikaven jekh bari lista pala droma save e Thema šaj keren te vazden opre minoritetonge čhiba ande broadcast media. Von si ande relacia majlačhe Themenge praksengo sar vi principonenca save si sikadine ande Sikavimasko Lil(Guidelines). Specialo responsabiliteto te del pes šaipe te dživdinel **publiko servisosko broadcastingo** pe minoritetonge čhiba si vazdino opre. Centralo Europako Iniciativa 1994 Instrumento pala Protekcia e Minoritetongi sikavel ando Artiklo 19, *inter alia*, kaj “Ando kazo pala TV thaj Radio te si von publiko barederipe,e Thema ka len sama,kana godo trubul thaj kana godo šaj,te e manušen save si nationale minoritetura avel čačipe pala slobodo aksesos pe gasave media,maj dur ka žutin te keren pes gasave programura pe minoritetonge čhiba.” Ando fremo EU, o juno 1997 Protokoli pala sistemo publicno sikavibe ande e media ande Thema save si membrura ande e Pakto/Contrakto kotar e Amsterdam dela sar baza kaj “e publicno sitematicno sikavibe ande e media ande Thema membrora si direktno relitirime e demokratijaja, socijalno vi kulturno trubumatar ande e sako jekh societa thaj trubuj te arakel pe e e mediako prularizmo”.

Dinipe zorako pala media save keren pire programura pe minoritetonge čhiba thaj save si **private** šaj kerel pes perdal dinipe e **licencengo**. O Konzilo e Ministrengo Europake Komitetosko dia rekomandacija Themenge save si membrura dia Rekomandacija e Themenge te “nationale organura save den licence,len sama pe private media thaj kade te keren promocia pala mediengo pluralizmo” (Appendix pala Rekomandacija No.R (99) 1 pala Thema ande relacia aktiviteturenca pala Promocia Mediake Pluralizmosko, kotor I, Regulcije pe kheresko barvalipeo sikavibe ande e media vi ande e press). OSCE Geneva Dokument, ando Kotor VII, rodel specialo žutipe katar Thema ande relacia elektronikane mass medienca, po drom te vazden opre lingvistikano identiteto nationale minoritetongo.

- 16) Kamipe katar e Thema te den **finansiengo žutipe** pala keripe programurengo pe minoritetonge čhiba si cirdino katar rodipe efektive egalitetosko ando aksesos pala broadcast media manušenge save si nacionale minoriteta. Artiklo 19 Centrale Europake Inicativake Instrumentosko pala Protekcia Minoritetonge Čačipengo vazdel opre, *inter alia*, kaj “Thema den garancia po čačipe e manušengo save si nacionale minoriteta te utilizin media pe, lengi čhib, ande relacia Themeske regulaciasa thaj finansiake žutimasa”. Principo pala na-diskriminacia rodel te e media save keren programura pe minoritetonge čhiba astaren egalutno žutipe katar o Them sar vi aver media. Artiklo 11(1)(f) Europake Čhibake Čarterosko vazdel opre kaj e Thema save si membrura trubun te vaj “den kotor e lovengo pala media save keren programura pe regionale vaj minoritetonge čhiba,pe svako than kaj o zakono del gasavo šaipe,” vaj “te keren aplikacia pala lovengo žutipe pala ašunimasko—dikhimaski produkcia pe regionale vaj minoritetonge čhiba”.

Ande relacia pala **produkcia(keripe) thaj distribucia (buhljaripe) ašunimasko-dikhimaske (audiovisual) butjako** pe minoritetonge čhiba,sar si vi sikadino ando Artiklo 11(1)(d) Europake Čhibake Dokumentosko rodel katar e Thema te “den zor thaj/vaj te vazden opre e produkcia thaj distribucia ašunimaske thaj ašunimasko-dikhimaske butjako pe regionale vaj minoritetonge čhiba.” Ande Rekomandacija R (93) 5 katar Ministrengo Komiteto Europake Konzilosko, savi intjarel ande peste principura pala promocia thaj distribucia sar vi broadcastingo ašunimasko-dikhimaske butjako, save si kerdine ande Thema vaj Regionura saven si ašunimasko-dikhimasko kapaciteto vaj limitirime Geografikane thaj lingvistikane šaipa pe Europake Televiziake Marketura, o Komiteto sikada gindipe kaj e slobode save si sikadine ando Artiklo 10 katar ECHR “šaj astaren pes perdal ašunimasko-dikhimaske producentura ande Thema thaj regionura kaj si teluno ašunimasko-dikhimasko produktivno vaj limitirime geografikano vaj lingvistikano kapaciteto,kiade kaj ka del pes lenge šaipe pala efektivo aksesos pe Europake televiziake marketura pala distribucia(buhljaripe) lenge butjako”. Ando fremo Europake Uniako, recitali 31 katar Preambula pala Direktiva 97/36/EC sikavel trubulipe pala Komuniteto te kerel promocia indepedante producenturengo “gindosa pala ašunimasko-dikhimasko kapaciteto svakone Themesko thaj trubulipe te protektuil pes maj cerra utilizime(vakardine) čhiba Europake Uniake.” Po drom te užes dikhel pes so so goda “indepedanto produceri”, Thema save si membrura trubun te “keren lače kriterija,sar misal: kaski si e produkciaki kompania,sode si baro thaj lungo o programo savo si dindo egalutne broadcastrese sar barederipe pala sekundaro čačipe” (Direktiva 97/36/EC Europake Parlamentosko thaj Konzilosko katar 30-to Juni 1997-to

berš nevljarel Konziloski Direktiva 89/552/EEC pala ko-ordinacia varesave paragrafurengo ande relacia zakonosa, Regulacia Administrative Akciengo ande Thema save si Membrura ande relacia tradimasa Televiziake Broadcast Aktiviteturenca).

- 17) Mangipe te **kerel pes kapaciteto** pala minoritetonge-čhibengo broadcastingo si implicito(logiko) ando mangipe but instrumenturengo save si sikadine ande kava lil. Artiklo 11(1)(g) Europake Čhibake Dokumentosko užes rodel katar e Thema “te žutin treningo e žurnalisturengo thaj aver butjarne manušengo pala media save keren piro programo pe regionale vaj minoritetonge čhiba”.